

Az arany meg az asszony Krúdy Gyula és Kenessey Jenő operája

Írásom témája egy olyan mű, amely műfaját tekintve mindkét szerzője révén egyedi alkotás, hiszen szövegírójának és zeneszerzőjének is ez az egyetlen operája. Ráadásul szövege és zenéje is különleges. Krúdy nem operalibrettónak szánta a színdarabot, a zeneszerző, Kenessey Jenő pedig elsősorban balettokat és operettet írt, valamint zenekari műveket.

Krúdy alkotása 1913-ban jelenik meg először a *Századok Legendái* című folyóiratban, majd a *Színházi Élet* című hetilap 1918. évi 42. számában a szerző nosztalgikus és meglehetősen borongós bevezetőjével. Ugyanebben az évben, október 1-jén mutatták be a darabot az Apolló kabaréban, amely a nemrég felszámolt Corvin áruház helyén állt, a mai Blaha Lujza téren. (Ez Budapest első kőmozija, amely kifejezetten erre a célra épült. Egyik fő nevezetessége a *skeccs*, azaz a színházi előadásokkal tarkított filmvetítés volt.) A zsoldos kapitány szerepét Beregi Oszkár játszotta. A darab „szerény sikert” aratott, *Az arany meg az asszony* egy időre eltűnt a színpadokról.

A Kenessey Jenő alkotta opera 1942-ben született, 1943. május 8-án mutatták be a budapesti Operaházban a szerző vezényletével. 1947-ben néhányszor Szegeden is játszották, majd az Operaház az 1950-es években még egyszer elővette. Külföldön nem mutatták be. Az opera Nádasdy Kálmán, korának jelentős színházi szakembere, Kodály egykori zeneszerzés szakos növendéke, az Operaház akkori főrendezője felkérésére készült el, bemutatójának rendezője is Nádasdy lett.

„Nádasdy Kálmán istenien rendezett... Remekül meg tudta a figurákat fogni. Foglalkozott külön mindenkivel, [...] belemélyedt a lelki világába...”¹ – vallotta a főszereplő, Osváth Júlia egy interjúban – „... ő mindig lehetetlen dolgokat követelt az énekesnőtől...” A jelmeztervező Márk Tivadar – aki korhű, gyönyörű, színes jelmezeket tervezett –, a díszlettervező Oláh Gusztáv volt. A zeneszerző vezényelt, a főbb szerepeket Osváth Julián kívül Rösler Endre (Rotarides, zsoldos kapitány) és Koréh Endre (Wolfgang, lőcsei polgár) énekelte.

1957-ben hangfelvétel készült a műről, a szerző vezényletével, 2001-ben CD-n is megjelentették. A felvétel érdekessége, hogy a főszereplő, Anna szerepében 1957-ben is Osváth Júlia remekelt, mint tizennégy évvel korábban az ősbemutatón. Remek aktualitás, hogy a Magyar Állami Operaház 2019. március 19-én műsorára tűzte, Tóth Péter Örkény művére (*Tóték*) írott operájával együtt, Káel Csaba rendezésében.

Ez a jobb sorsa érdemes remekmű 1957 után hosszú időre eltűnt a repertoárról. A Magyar Rádió két alkalommal készített felvételt róla. Érdemes megjegyezni, hogy Krúdy eredeti művét tévéfilm-, azaz prózai változatban Pap Éva, Koncz Gábor, Csikos Sándor és Benkő Gyula főszereplésével mutatták be 1969-ben, a filmet Félix László rendezte. Az operáról is készült televíziós alkotás 1982-ben: Wolfgang szerepében Begányi Ferencet, Anna szerepében Pitti Katalint láthattuk, a kapitányt Gulyás Dénes játszotta, a zenei rendező Fejes Cecília, a dramaturg Ruitner Sándor, a rendező Békés András volt.

Krúdy nem színpadi szerző. „... ez az író, akinek egész munkásságát át- meg átjárta a színház, a színpad, a tiszta értelemben vett teatralitás egész motívumkincese, mégpedig nemcsak a tárgyi-tematikai »ábrázolás« rétegeiben, hanem a metaforika, a szimbolizáció gazdag, folyvást alakuló és sokszorozódó jelentésszintjeiben is, teljes mértékben

kudarcot vallott a színpadnak, a színpadra írás mesterségével. Kudarcot a teátrumok nyilvánossága előtt, és kudarcot önmagában, írói önértékelésének bensőbb köreiben is”² – írja Bárdos László összefoglalójában.

A később Kossuth-díjat is kapott, világhírt zeneszerző, Kenessey Jenő életművében jelentős szerepet tölt be ez az alkotás. Lírai ábrázolás, érzelmek, hangulatok megfestése jellemzi, zenei gondolkodásmódja posztimpresszionista hatást mutat. Feltétlenül érezzük Debussy, de Kodály és Bartók színeit is a zenei anyagban. Áriái gyakran énekbeszédszerűek, és a magyar népdalra is jellemző *parlando* előadásmódot igényelnek. A zenekari részletek magukon viselik a kitűnő balettzene-író szerkesztési panneljeit. Anna egyes áriái kifejezetten a magyar népdalra hasonlítanak, ornamentelekkel teli, ereszkedő dallamvonalú, pentaton fordulatokban gazdag zenei ívekkel.

Krúdy színműve egy érdekes feloldású szerelmi háromszöveget mutat be. „Helyesen érezte meg Kenessey Krúdnyak ezt a szívérványt bámuló tekintetét. Krúdy melankolikus, szép mondatainak megfelelőleg nagyon szépen megfestett zenei képeket, szomorkás mondatokat találunk Kenessey muzsikájában. Ötletes zenei gondolatai vannak, hangszerelése ügyes, a képek elevenen váltakoznak”³ – írja a korabeli kritikus, Vajkay Aurél az ősbemutató után. Lányi Viktor dramolettnek nevezi Krúdy alkotását.⁴

Kenessey Jenő (1905–1976) zeneszerző és karmester az elfeledett szerzők közé tartozik. Jogot tanult és ezzel párhuzamosan beiratkozott a Nemzeti Zenedébe, amely a Zeneakadémia elődjének számított, ahol Lajtha Lászlónál zeneszerzést, Sugár Viktornál orgonát tanult. 1928-tól Siklós Albert zeneszerzés szakos tanítványa lett. Állami ösztöndíjban részesült és lehetősége nyílt rá, hogy külföldön képezze tovább magát. Milánóban és Rómában töltött egy évet, majd Bayreuthba és Salzburgba utazott. Mozart szülővárosában Franz Schalk vezetésével végzett karmesteri tanulmányokat. Kenessey Jenő *Keszkenő* és a *Bihari nótája* című műveivel Farkas Ferenc mellett a magyar historizáló balett egyetlen képviselője. Kacsóh Pongrác *János vitéz* című daljátékát 1949-ben hangszerelte át. Mint zenei dramaturg elsősorban a részletek hű ábrázolása, valamint a színpadi mozgás érvényesítése érdekelte a zenei megoldásokban. Ezt láthatjuk *Az arany meg az asszony* című operájában is.

1929-től korábbi tanára, Fleischer Antal mellett a Magyar Királyi Operaház korrepetitora, 1937-től karmestere. A balett volt a legfontosabb az életében, karmesterként is ezt a műfajt mutatta be leggyakrabban. (1945–1965 között az Operaház balettegyüttesének vezető karmestereként dolgozott.) 1949-től a Ganz MÁVAG és a Vasas Szakszervezet közös amatőr zenekarának karmestereként is tevékenykedett – ez a zenekar a Vasas Művészegyüttes Szimfonikus Zenekarának elődje –, sokat tett az együttes művészi rangjának elismeréséért.

Mindeközben sűrűn szerepelt külföldön is: Németországban, Finnországban, Olaszországban, valamint Romániában aratott nagy sikereket. Az Operaház balettegyüttesét is gyakran vezényelte külföldi útjain. Munkásságáért több kitüntetést is kapott: 1952-ben érdemes művész lett, majd 1953-ban az *Erkel* film zenei munkájáért Kossuth-díjjal tüntették ki,⁵ két évvel később pedig a Munka Érdemrendet nyerte el. 1966-ban SZOT-díjjal jutalmazták.

Az arany meg az asszony cselekménye

Lócse városában él Wolfgang, az idős, gazdag polgár és fiatal felesége, Anna. Egy hideg téli estén zörgetnek a kapun, a király nevében ifjú zsoldos kapitány, Rotarides kér beocsátást és éjjeli szállást. Wolfgang kénytelen őt beengedni. Aztán a pincébe megy, hogy ételt-italt hozzon neki. Rotarides amint kettesben marad Annával, nyomban forró szavakkal szerelmet vall neki.

Az asszony hajlik a szavára, annál is inkább, mert látja, hogy a katona előbb órák hosszat állt kint a hideg szélben csak azért, hogy nézhesse őt, amikor időnként feltűnt az ablakban. Visszajön Wolfgang, Rotarides eszik, és hozzá jócskán kortyol is a borból. Újból zörgetnek a kapun, ezúttal két komédiás kér bebocsátást.

Amíg a gazda beengedi őket, Anna és a kapitány hosszú csókot vált. A visszatérő Wolfgang rajtakapja őket. Nem szól egy szót sem, csak a tűzhelyhez megy és titokzatos munkába kezd: aranyat csinál... A kapatos Rotaridest elkápráztatja a csillogás, nem törődik már Annával sem.

Wolfgang teletömi a zsoldos zsebét tallérokkal, de közben észrevétlenül elküldi szolgáját az őrségért. Amikor megérkeznek, letartóztatják Rotaridest, hiszen hamis pénz van nála. Ekkor döbben rá, hogy a féltékeny férj kegyetlen bosszút állt rajta: egy csókért kínhalálal kell lakolnia. Anna visszatér öreg férjéhez, folytatódik minden úgy, ahogyan előtte volt.

Bárdos László hívja fel a figyelmet egy érdekes körülményre. „Az operai dráma, a drámai zene törvényei természetesen mások és másfélék, mint a »beszédés« színpadéi. Kenessey azonban mellőzött olyasmit is, ami vélhetőleg gazdagította volna a zenei jellemzést. A dráma legvégén Wolfgang kinyilatkoztatja Annának: »S itt maradok én, aki férjed is, atyád is vagyok.« Ez a kijelentés hiányzik a librettóból.”⁷⁶ A vérfertőző viszonyra utaló mondatot Kenessey nem szerepelteti operájában.

Érdemes idézni néhány korabeli és egy későbbi kritikából. A mű fogadtatása nem egyértelmű, inkább újdonság értékére figyelnek fel ítései. Zenei eklekticizmusa pedig változatos véleményekre sarkallja a kor kritikusait.

Dr. Vajkai Aurél: „Kenessey Jenő most bemutatott egyfelvonásos operájában [...] elsősorban a szerző szórakoztató szándékát kell megdicséernünk. Kenessey mesélő, színfestő kedve kitűnően megtalálta párját Krúdy egyéniségében és remek érzékkel választotta ki a szöveggönyvet, Krúdy feledésbe merült színdarabját.

Oláh Gusztáv díszletében stilizált gótikus szobát ábrázol és ez a stilizálás remekül sikerült a komédiások Commedia dell'arte-szerű fellépésében, a katona történetének megjátszásában. Általában azonban Nádasdy Kálmán beállítása eléggé naturalista, súlyos és ez nincs mindig arányban Krúdy inkább szimbolista történetével, amellyel, hogy Kenessey muzsikáját is ezzel a naturalizmus irányába tolja el [...] Kiváló szereplőink mind a helyükön voltak: Koréh Endre méltósággteljes, megfontolt lőcsei kereskedőpolgára, aki minden eszközzel megvédi háza tisztaságát, Osváth Julia, a polgár eléggé befolyásolható felesége, Rösler Endre harcias, de alapjában véve szomorú rosszvégű zsoldos kapitánya és a két nagyszerű színész, Laurisin Lajos és Komáromy Pál. Szabó Miklós túlzásait itt szimbolizmusnak vesszük – és megbocsátjuk. A nagy sikere számítható operát kitűnő szerzőnk, Kenessey Jenő vezényelte.”⁷⁷

Lányi Viktor: „Krúdy Gyula dramolettje [...] egyszerű, de vérmes történetével, hatásos drámai feszültségével, balladás tömörségével megzenésítésre kínálkozó költői anyag. A középkori Lőcse komor és kísérteties háttérrel ad a romantikus példatárnak az arany félelmes, lélekrontó, szerelmet bomlasztó hatalmáról. Kenessey a prózában írt darab szokásos átvételését se érezte szükségesnek. Talán kár is lett volna megbontani, rimes játékká hígítani Krúdy lényegét sűrítő, férfias melankóliával teli, néhol lidérces iróniával csillogó mondatait.”⁷⁸

Babay József: „Szóval, drága Gyula bátyám, bementem az Operába. Mert operát írtak szíved, lovagiasságod és a múlt barnává melegedő mélyéből vajúrtolt művedből, amelynek címe: Az arany meg az asszony... A félhomályos nézőtérén úgy suttogtunk, halkan tisztelettel, mint a misét váró gyerekek. Tudtuk, nagyon szép művészműt celebrál majd Kenessey Jenő mester, hangok és akkordok tudója, a kottás szóvivő, a magyar muzsika nemes éltetője. Gyula bátyám, micsoda ünnep volt! Tíz évvel haláloed után, ott zengtek

szavaid, veretes és tiszta zenei gúnyába öltözött a m. kir. Opera színpadán... Gyula bátyám én tudom, hogy május 1. távozásod tizedik esztendején, ott ültél a nézőtérben te is Mint Mávilági Szinbád. Ugye, tetszett az opera? Ugye, azért vannak még tiszta és lelkes híveid? Vannak. Nagyon sokan. Az opera, Gyula bátyám, az új, magyar Kenessey–Krúdy-opera áldozatosan nagy siker.”

Gábris László: „Kenessey Jenő, Krúdy Gyulának egy majdnem elfeledett, hajdan nagy sikerrel játszott színművét választotta megzenésítésére és ki is használta a szövegkönyv valamennyi lehetőségét, hogy a zenedráma keretébe foglalva hiánytalanul adja vissza a megzenésített próza minden drámai mozzanatát a muzsika érzelmi és indulati motívumokat felnagyító eszközeinek a segítségével.”¹⁰

Kálmán Gyöngyi: „Méltatlanul kevés híradás szolt... a Hungaroton, a XX. századi magyar szerzők elfelejtett vagy elvétve hallható műveiből szemelgető CD-sorozatáról. A válogatás a felfedezés örömeivel ajándékozza meg a régi újdonságok közt böngészni nem rest hallgatót. Őszintén rácsodálkoztam Kenessey Jenő egyetlen operáját, a Krúdy Gyula színművéből készült *Az arany meg az asszony* című egyfelvonásosát bemutató lemezre. Az élményszámba menő találkozás egyrészt a remek történetnek köszönhető.”¹¹

A mű egyike a XX. század elfeledett, ritkán játszott alkotásainak. Zeneje a XX. század Kodály utáni nemzedékének stílusát mutatja, szövege százéves. Sok mindenre figyelő, kulturális változatosságban élő kortárs közönségünk vajon nem látná-e szívesen gyakrabban is ezt az elgondolkodtató alkotást?

IRODALOMJEGYZÉK

Krúdy világa. Szerk. TÓBIÁS Áron. Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1964.

Levél Krúdy Gyulához, azon napon, hogy muzsikává változa „Az arany meg az asszony” nevezetű színpadi remeke... = Film – Színház – Irodalom, 1943, 20. sz., 3.

Magyar újdonság az Operaházban = Magyarság, 1943/104, május 9., 14., http://www.krudy.hu/Szakirod/GabriLaszlo/GabLMsag43_104.html (utolsó letöltés: 2020. 02. 29.).

Magyar Nemzet, 2002. január 15.

VAJKAI Aurél: *Kenessey Jenő operájának bemutatója = Esti Magyarország*, 1943, 103. sz.

BÁRDOS László: *Az arany meg az asszony: színmű és opera. a Vörös postakocsi online*, <http://www.avorospostakocsi.hu/2013/12/11/az-arany-meg-az-asszony-szinmu-es-opera> (utolsó letöltés: 2020.02.29.)

JEGYZETEK

1	<i>Krúdy világa</i> . Szerk. TÓBIÁS Áron. Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1964.	8	TÓBIÁS: <i>i. m.</i> (1964).
2	http://www.avorospostakocsi.hu/2013/12/11/az-arany-meg-az-asszony-szinmu-es-opera (utolsó letöltés: 2020.02.29.)	9	<i>Levél Krúdy Gyulához, azon napon, hogy muzsikává változa „Az arany meg az asszony” nevezetű színpadi remeke... = Film – Színház – Irodalom</i> , 1943, 20. sz., 3.
3	VAJKAI Aurél: <i>Kenessey Jenő operájának bemutatója = Esti Magyarország</i> , 1943, 103. sz., 10.	10	<i>Magyar újdonság az Operaházban = Magyarság</i> , 1943/104, május 9., 14., http://www.krudy.hu/Szakirod/GabriLaszlo/GabLMsag43_104.html (utolsó letöltés: 2020. 02. 29.).
4	TÓBIÁS: <i>i. m.</i> (1964).		
5	<i>Erkel</i> . Magyar játékfilm, 1952. Rendezte: Keleti Márton.		
6	http://www.avorospostakocsi.hu/2013/12/11/az-arany-meg-az-asszony-szinmu-es-opera (utolsó letöltés: 2020.02.29.)	11	KÁLMÁN Gyöngyi: <i>Az arany meg az asszony. Osváth, Losonczy, Ilosfály – énekes legendák egy rabul ejtő magyar műben = Magyar Nemzet</i> , 2002. január 15. 15. o.
7	<i>Esti Magyarország</i> , 1943.		